

Володимир Ортинський,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
директор Навчально-наукового Інституту
права та психології
Національного університету
«Львівська політехніка»

УДК 343.123

Питання протидії досудовому розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності на етапі відкриття кримінального провадження

Одне із проблемних питань подолання протидії під час виявлення і відкриття кримінального провадження злочинів у сфері службової діяльності являється розпізнання ознак злочинних дій та способів їх учинення службовими особами та їх оточення, під час передачі результатів оперативно-розшукової діяльності до органів досудового розслідування.

Визначення змісту поняття такої протидії, необхідне для безпомилкового застосування її результатів на практиці, глибокого та цілеспрямованішого вивчення криміногенних умов, що спричиняють поширення такої злочинності, розроблення науково обґрунтованих висновків і рекомендацій, спрямованих на удосконалення засобів подолання протидії під час досудового слідства.

Метою є визначення засобів подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності на етапі передачі резуль-

татів оперативно-розшукової діяльності до органів досудового розслідування.

Загальні теоретичні аспекти визначення місця й ролі подолання протидії досудовому розслідуванню досліджували вчені радянської епохи: О. Я. Баєв, Е. В. Баранов, Р. С. Белкін, І. О. Биховський, А. М. Васильєв, І. Ф. Герасимов, Г. Г. Доспулов, Л. Я. Драпкін, А. В. Дулов, Н. Г. Іванов, В. Н. Карагодін, В. П. Колмаков, В. П. Лавров, І. М. Лузгин, Г. Н. Мудьогін, В. А. Овечкін, О. Р. Ратінов, Л. П. Росказов, М. П. Яблоков, І. М. Якимов та ін.

Дослідження проблем подолання протидії під час розслідування злочинів, в період незалежності України, здійснили такі науковці як: О. В. Александренко, В. М. Антонов, Л. А. Аркуша, В. П. Бахін, І. В. Грицюк, М. В. Даньшин, Е. О. Дідоренко, В. П. Кувалдін, Є. Д. Лук'яничков, К. В. Муравйов, В. П. Корж,

В. І. Попов, Р. Ю. Савонюк, Р. Л. Степанюк, І. В. Тішутіна, Л. Д. Удалова, В. Ю. Шепітько, Р. М. Шехавцов, Б. В. Щур та ін.

В структурі окремої методики як певний елемент мають виокремлюватися засоби щодо подолання протидії розслідуванню злочинів. Саме така постановка проблеми є справедливою, оскільки розслідування будь-яких видів злочинів передбачає реагування на супротив підозрюваних. Важливим є визначення типових методичних рекомендацій, спрямованих на усунення (або нейтралізацію) такої протидії.

Аналіз теоретичних і нормативних джерел досліджуваної проблеми дає підстави розуміти протидію, що вчиняються службовими особами під час розслідування злочинів, суспільно небезпечні діяння, передбачені кримінальним законом, вчинені з метою уникнення кримінального покарання.

Вказану тезу Н. Г. Іванов визначає у юридичному розумінні протидію в кримінальному судочинстві – це спосіб ухилення від відповідальності; це повторюваний у різних і у одних і тих самих осіб об'єктивно та суб'єктивно детермінований комплекс взаємозв'язаних вербальних, поведінкових і матеріальних актів, які здійснюються свідомо після вчинення злочину з метою повного або часткового ухилення від відповідальності [1, с. 95].

Е. О. Дідоренко підкреслює, що зважаючи на те, що злочинність у XXI столітті зазнала суттєвих якісних та кількісних змін, а саме: «...пошук засобів виживання, задоволення у будь-який спосіб нагальних потреб призвели значну масу населення, передусім молоді, до нехтування правом і законом, протиправної поведінки та злочинних проявів» [2, с. 5], змінились і підходи вчених щодо визначення змісту поняття «протидія кримінальному судочинству». Окрім того, як з цього приводу зауважив К. В. Муравйов, попередження ухилення громадян, які при-

тягаються до кримінальної відповідальності, від слідства, суду, відбування покарання і виконання певних обов'язків є одним із найважливіших напрямів розшукової роботи підрозділів МВС [3, с. 68].

С. С. Чернявський визначає протидію розслідуванню, як систему взаємопов'язаних прийомів протиправного впливу, застосування яких у певній послідовності та в різних комбінаціях спрямована на ухилення винних від кримінальної відповідальності шляхом перешкоджання діяльності органів досудового розслідування, прокурора та суду щодо розслідування злочинів, а також здійснення правосуддя [4, с. 4].

Російські вчені розглядають протидію розслідуванню як складний комплекс різноманітних злочинних прийомів, що перешкоджають ефективному попередженню, виявленню, розкриттю та розслідуванню вчинених злочинів, спрямовані на уникнення злочинцями кримінальної відповідальності [5, с. 12].

В. А. Грабовський і А. Ф. Лубіна вважають, що протидія розслідуванню – це система дій (чи бездіяльності), що мають на меті перешкодити залученню слідів злочину до кримінального судочинства та подальшому їх використанню як судових доказів [6, с. 345]. Це визначення також є неповним, оскільки ототожнює протидію лише зі створенням перешкод щодо збирання фактичних даних.

Відповідно до ознак об'єкта та суб'єкта, В. М. Карагодін пропонує розглядати протидію як навмисну дію (систему дій), спрямовану на перешкоджання виконанню завдань досудового розслідування та встановленню об'єктивної істини в справі [7, с. 18].

Р. С. Белкін розглядає протидію як навмисну діяльність щодо перешкоджання виконанню завдань розслідування та, зрештою, встановленню істини в кримінальній справі [8, с. 237].

У подальшому вчений зазначає, що стосовно конкретного злочину

слід розрізняти «внутрішню» та «зовнішню» протидію. Під «внутрішньою» розуміється протидія, яка вчиняється тими або іншими особами, у будь-якій формі причетними до розслідування: підозрюваними й обвинуваченими, свідками та потерпілими, спеціалістами й експертами, випадковими особами, які опинилися на місці події, та ін. Для них усіх характерне володіння якоюсь інформацією про подію і прагнення приховати, змінити або знищити цю інформацію та (або) її носії. «Зовнішня» протидія - це діяльність осіб або не пов'язаних з даною подією та особою, яка проводить розслідування, або пов'язаних зі слідчим процесуальними, службовими чи іншими владними стосунками або іншими залежностями [9, с. 355].

Результати дослідження професора В. Ю Шепітька свідчать, що слідчі прокуратури й МВС протидію розуміють як: діяльність, спрямовану на перешкоджання розслідуванню (36 %опитаних); протиправну діяльність зацікавлених осіб (24 %); поведінку певних категорій осіб щодо приховування слідів злочину (12 %) [10, с. 446–447].

На погляд автора протидія розслідуванню злочинів може бути визначена як діяльність зацікавлених осіб, спрямована на перешкоджання виявленню і розслідуванню злочинів за допомогою створення перешкод на шляху встановлення істини в кримінальному провадженні. При цьому, протидія розслідуванню злочинів не є однозначною, вона може виявлятися в різних видах та формах.

Злочини в сфері службової діяльності мають здебільшого латентний характер, що зумовлює необхідність застосування можливостей оперативних підрозділів і використання інформації, що становить оперативний інтерес.

Узагальнення матеріалів досудового розслідування свідчать про те, що більшість цієї категорії злочинів виявляється внаслідок отримання оперативно-розшукової інформації

(90%) та виникнення ситуації з отримання повідомлень окремих громадян або контролюючих органів (10%).

Основною формою протидії, на початковому етапі розслідування зазначених злочинів, являється його приховання.

Успішне виявлення злочинів у сфері службової діяльності, можливо лише за умов комплексного поєднання усіх складових цього процесу: документальних перевірок фінансово-господарської діяльності; дослідження документів обліку та звітності, а також здійснення заходів оперативно-розшукової діяльності.

В процесі дослідження практичної діяльності встановлено, що під час виявлення злочинів у сфері службової діяльності оперативними підрозділами при здійсненні оперативно-розшукових заходів, як привело, протидії процесу документування злочинних дій не здійснюється, тому як діяльність оперативних підрозділів носить глибоко законспірований процес. Початок протидії досудовому розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності починається з моменту передачі слідчому матеріалів зібраних оперативно-розшуковим підрозділом для внесення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, до якого мають доступ інші посадові особи (прокурор, керівництво слідчих органів та ін.).

До основних способів приховання злочинів у сфері службової діяльності на етапі виявлення відносяться:

1) Неповідомлення взагалі або затягування повідомлення даних, що запитується у рамках офіційних запитів оперативних підрозділів. В таких запитах зазвичай міститься інформація про вимогу надання інформації про коло повноважень, особливості їх здійснення, фінансові документи про рух коштів при проведенні господарських операцій тощо.

2) Невиконання дій, що вимагаються оперативними підрозділами під час реалізації оперативних матеріалів, тощо виставлення охорони

місць зберігання предметів та документів, які належать у подальшому вилученню та перевірці.

3) Знищення інформації про ознаки злочину (в даному випадку, паперових та цифрових (комп'ютерних) носіїв інформації про сліди злочину) або відмова про надання місця зберігання комп'ютерного обладнання.

Найпоширенішими способами приховування службових злочинів за ознаками ст. ст. 191 і 210 КК України, є знищення (викрадення, приховання) фінансових та інших важливих документів, за допомогою яких можна прослідкувати рух грошей і матеріальних цінностей. Як правило, це прибуткові та видаткові ордери, платіжні вимоги, балансові звіти, накладні на матеріальні засоби, знищення яких дуже часто ускладнює проведення фінансових перевірок, і в кінцевому результаті не сприяє об'єктивному встановленню обставин зловживання службовим становищем.

Серед основних чинників, які впливають на можливість вчинення способу заховання злочинів (за ст. 191, 210, КК України), можна виділити: специфіку фінансово - господарської діяльності підприємства, установи, організації; особливостей системи фінансового документообігу та наявність договорів щодо закупівлі товарів та виконання робіт з використанням приватних комерційних структур тощо.

А такий злочин як службове підроблення (ст. 366 КК України) в більшості випадків являється способом (складання завідомо неправдивих документів, видача завідомо неправдивих документів, внесення до офіційних документів завідомо неправдивих відомостей, інше підроблення офіційних документів) приховування зловживання владою або службовим становищем (видання неправомірного наказу), перевищення влади і службових повноважень, одержання неправомірної вигоди

(включення неіснуючих осіб в наказ на отримання премії та ін.).

Необхідно зазначити, що процес виявлення злочинів у сфері службової діяльності тісно пов'язаний із процесом подолання протидії підозрюваними та їх оточенням. Оперативний працівник, на етапі документування ознак злочину у сфері службової діяльності, проводячи ряд оперативно-розшукових і оперативно-технічних заходів автоматично працює на подолання такої протидії.

Необхідно зазначити, що все ж переважна більшість службових злочинів розслідується в умовах протидії, процес виявлення цих злочинів має істотні тактичні особливості, метою яких є позбавлення суб'єкта протидій тактичної наступальності, недопущення можливостей для протидії, попередження перешкоджання слідства.

У той же час існують окремі законодавчі проблеми, які надають можливість службовим особам здійснити протидію на етапі передачі результатів оперативно-розшукової діяльності органам досудового розслідування.

Згідно статті 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», у разі виявлення ознак злочину оперативний підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України.

Зазначеним законом також передбачено, що у разі, якщо ознаки злочину виявлені під час проведення оперативно-розшукових заходів, що тривають і припинення яких може негативно вплинути на результати кримінального провадження, підроз-

діл, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, повідомляє відповідний орган досудового розслідування та прокурора про виявлення ознак злочину, закінчує проведення оперативно-розшукового заходу, після чого направляє зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування.

На даному етапі відбувається розширення кола суб'єктів яким відомо про внесення в Єдиний реєстр досудових розслідувань за матеріалами оперативних підрозділів. З цього часу і починається активна протидія слідству.

На наш погляд, з метою уникнення протидії зі сторони службових осіб необхідно використовувати вимоги Наказу МВС України № 700 від 14.08.2012 р. «Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень», про закріплення за оперативно-розшуковою справою слідчого для забезпечення методичного супроводження її реалізації та надання практичної допомоги оперативному підрозділу.

На наше переконання, оперативний працівник з дотриманням режиму таємності може надати слідчому необхідні матеріали оперативно-розшукової справи (ОРС) для вивчення та надання у разі потреби рекомендацій щодо фіксації додаткових фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, які засвідчують наявність в їх діях ознак злочину. У подальшому матеріали ОРС розглядаються керівниками оперативного, слідчого підрозділів та працівників, які брали участь у їх підготовці, для визначення повноти зібраних матеріалів і внесенням в ЄРДР з обов'язковим плануванням та проведенням невідкладних слідчих (розшукових) дій.

З метою недопущення протидії розслідуванню, в процесі передачі результатів оперативно-розшукових підрозділів до органів слідства, оперативний працівник повинен надати не тільки відповідні матеріали слідчому, але пояснити яким чином він зможе їх використати у процесі кримінального провадження як докази. Для цього необхідно дотримуватися наступних вимог:

1) проведення обов'язкової попередньої консультації зі слідчим з приводу напрямків та змісту щодо документування обставин конкретного злочину (без розшифрування джерел інформації);

2) своєчасне передавання слідчому матеріалів документування з метою термінового відкриття кримінального провадження та здійснення запобіжних заходів (арешт, обшук, виїмка документів, перекриття банківських рахунків тощо);

3) обов'язкове дотримання вимог режиму таємності під час такої взаємодії;

4) конфіденційне залучення спеціалістів для надання консультацій щодо проведення в подальшому ревізій, інвентаризацій та експертних досліджень [89, с. 195].

Необхідно зазначити, що до прийняття нового КПК України 2012 р. з метою подолання протидії під час розслідування злочинів, в 1999 р. МВС України видав Розпорядження «Про оперативне супроводження кримінальних справ, порушених за матеріалами оперативних підрозділів, що знаходяться на розгляді в судах». На постійній основі проводилося супроводження кримінальних справ відносно тяжких злочинів та злочинів вчинених організованими групами. Одними із напрямків оперативного супроводження було виявлення фактів та джерел витоку інформації про результати та хід досудового слідства й судового розгляду, а також документування фактів незаконного впливу на учасників кримінального процесу з боку членів організованих злочинних груп, корумпованих

посадових осіб та прийняття заходів, щодо нейтралізації таких дій [11, с. 257].

Згідно ст. 101 Кримінально-процесуального кодексу України (1961 р.) оперативно-розшукова діяльність поєднувалася з досудовим слідством. Завдяки вжиттю оперативно-розшукових заходів могли бути одержані предмети й документи, відомості, які мають важливе інформаційне значення і допомагають визначити слідчі версії, виявити свідків і потерпілих, причетних до вчинення злочину осіб, встановити місця зберігання предметів і документів, важливих для слідства і суду [12, с. 167]. Таким чином здійснювалося оперативно-розшукове подолання протидії під час здійснення досудового розслідування.

З прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу (2012 р.) оперативне супроводження кримінальних проваджень оперативними підрозділами самостійно не здійснюється (оперативно-розшукові заходи під час ведення прав кримінального провадження використовувати заборонено), а слідчий сам організовує подолання протидії під час досудового розслідування.

У той же час на основі ст. 40 УПК України слідчий під час розслідування тяжких злочинів з метою документування протидії слідству має право залучати оперативні підрозділи для проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Доручення слідчого відповідним оперативним підрозділам (ст. 41 КПК) щодо проведення ними слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій має на меті, з одного боку, прискорення розслідування у справі та документування протидії: слідчий не

відволікається на проведення нескладних слідчих дій, а з другого - залучення до проведення негласних слідчих (розшукових) дій фахівців з оперативних підрозділів, які мають певний досвід і спеціальну техніку для їх проведення тому, що вони за змістом і тактикою являються оперативно-розшуковими заходами.

З погляду практики доцільно доповнити кримінально-процесуальне законодавство (ст. 41 КПК України «виключне право прокурора доручати підрозділам які здійснюють оперативно-розшукову діяльність забезпечувати супроводження кримінального провадження за тяжкими, особливо тяжкими злочинами або за злочинами вчиненні організованими злочинними групами, злочинними організаціями»), яка би передбачала самостійне оперативно-розшукове забезпечення досудового слідства починаючи з моменту внесення даних в ЄРДР.

Необхідно зазначити, що поняття протидії під час відкриття кримінального провадження щодо злочинів у сфері службової діяльності, як своєрідний вид протиправної діяльності, який являє собою створену систему способів заховання інформації про злочини та розроблення підозрюваними чи іншими зацікавленими особами, тактичних прийомів з впливу на слідчого щодо невнесення даних в ЄРДР та неприйняття запобіжних заходів.

З метою подолання протидії під час розслідування злочинів у сфері службової діяльності є необхідність створення інституту супроводження кримінальних проваджень оперативними підрозділами як самостійного процесу.

Список використаних джерел

1. *Іванов Н. Г.* Понятие и формы соучастия в советском уголовном праве / Н. Г. Иванов. – Саратов: Юрист, 1991. – 176 с.

2. Дідоренко Е. О. Методологічні проблеми оперативно-розшукової діяльності як окремої галузі наукового знання / Е. О. Дідоренко, В. І. Бараненко // Вісник Луган. акад. внутр. справ МВС ім. 10-річчя незалежності України. – Луганськ : ЛАВС, 2004. – С. 3–28.

3. Муравйов К. В. Деякі правові аспекти попередження ухилення злочинців від дізнання, слідства, суду та відбування покарання / К. В. Муравйов // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: бюлетень. – К.: Київський інститут внутрішніх справ, 2001. – № 6. – С. 68–72.

4. Чернявський С. С. Питання протидії досудовому розслідуванню на етапі його завершення. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ / Електронний ресурс. Код доступу: <http://www.naiu.kiev.ua/naukova-diyalnist/>

5. Антонов В. М. Противодействие преступных структур органам внутренних дел и меры по ихнейтрализации / Антонов В. М., Астахов Ю. С., Кувалдин В. П. – М., 1994. – 345 с.

6. Криминалистика: Расследование преступлений в сфере экономики : [учеб.] / под ред. В. А. Грабовского, А. Ф. Лубина. – Н. Новгород, 1995.- 567 с.

7. Карагодин В. Н. Преодоление противодействия предварительному расследованию / Карагодин В. Н. – Свердловск, 1992. – 236 с.

8. Белкин Р. С. Противодействие расследованию и пути его преодоления / Р. С. Белкин //Криминалистика : [учеб.]/ под ред. А. Ф. Вольнского. – М., 1999. – 446 с.

9. Белкин Р. С. Курс криминалистики. В 3 т. / Рафаил Самуилович Белкин-М.: Юрист», 1997. –Т. 3. – 420 с.

10. Шепитько В. Ю. Проблемы формирования тактики преодоления противодействия расследованию / В. Ю. Шепитько // Расследование и противодействие ему в состязательном уголовном судопроизводстве: процессуальные и криминалистические вопросы : сб. науч. тр. – М., 2007. – С. 446-480.

11. Супроводження в судах кримінальних справ відносно організованих злочинних груп та їх лідерів /Збірник методичних рекомендацій з питань розкриття -а розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками ОВС України. Під заг. ред. П. В. Коляди. - К.: «Друкарня МВС України». 2002 – С. 256-265.

12. Науково практичний коментар Кримінально-процесуального кодексу України / Міхеєнко М. М., Шибіко В. П., Дубінський А. Я.; [Відп. редактори В. Ф. Бойко, В. Г. Гончаренко]. - К.; Юрінком Інтер, 1997. – 624 с.

Оргинський В. Л. Питання протидії досудовому розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності на етапі відкриття кримінального провадження

Розглянуто питання протидії досудовому розслідуванню на етапі його виявлення та відкриття кримінального провадження. Окреслено способи протидії розслідуванню злочинів у сфері службової діяльності під час передачі результатів оперативно-розшукової діяльності органам досудового слідства.

Запропоновано зміни й доповнення до чинного кримінально-процесуального законодавства, щодо оперативно-розшукового забезпечення подолання протидії досудовому розслідуванню на початковому етапі розслідування.

Ключові слова: службові злочини, протидія розслідуванню; початковий етап розслідування, способи заховання злочинів, оперативно-розшукове забезпечення.

Ортинський В. Л. Вопрос противодействия досудебному расследованию преступлений в сфере служебной деятельности на этапе открытия уголовного производства

Рассмотрен вопрос противодействия досудебному расследованию на этапе его выявления и открытия криминального осуществления. Очерчены способы противодействия расследованию преступлений в сфере служебной деятельности во время передачи результатов оперативно-розыскной деятельности органам досудебного следствия.

Предложены изменения и дополнения к действующему криминально-процессуальному законодательству, относительно оперативно-розыскного обеспечения преодоления противодействия досудебному расследованию на начальном этапе расследования.

Ключевые слова: служебные преступления, противодействие расследованию; начальный этап расследования, способы сокрытия преступлений, оперативно-розыскное обеспечение.

Ortinski V. Question of counteraction to pre-trial investigation of crimes in the field of official activity on the stage of opening of criminal realization

The question of counteraction to pre-trial investigation is considered on the stage of his exposure and opening of criminal realization. The methods of counteraction to investigation of crimes are outlined in the field of official activity during the transmission of results of operatively-search activity to the organs of pre-trial investigation.

Offered change and adding to the current crime is a process legislation, relatively operative search providing of overcoming of counteraction to pre-trial investigation on the initial stage of investigation.

Key words: official crimes, counteraction to investigation; initial stage of investigation, methods of concealment of crimes, operatively-search providing.